

בס"ד

הגלות, שממת הארץ ושבתתה לפרשת בהר (ע"פ שעור מאת שרון רימון)

לא זו בלבד שהפתיחה והסיכום של נושא הגלות עוסקים בארץ, אלא שנושא הארץ, שממונה ושבתתה חוזר בפסוקים אלה פעמים רבות²:

המילה "ארץ" חוזרת שבע פעמים (שש בפסוקים אלו, ופעם נוספת בפסוק מ"ב);

השורש ש.מ.מ חוזר בפסוקים אלה שבע פעמים (שש פעמים בפסוקים ל"א-ל"ה, ופעם אחת נוספת בפסוק מ"ג), וגם השורש שבת חוזר בפסוקים אלה שבע פעמים (שש פעמים בפסוקים ל"א-ל"ה, ופעם אחת נוספת בפסוק מ"ג).

אם כן, התמונה המתקבלת היא שהמוקד איננו יציאת העם לגלות, אלא שממת הארץ.

רעיון זה בולט במיוחד לאור הנאמר בפסוק ל"ב:

והשמתני אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה:

לא רק שהארץ שוממה כי לא גרים בה ולא מעבדים אותה, אלא יותר מכך:

ה' דואג שהארץ תשאר שוממה, גם כאשר עמים אחרים מנסים לעבד אותה.

ושוב, עולה התחושה שיש כאן עניין בשממת הארץ, ולא רק בהענשת העם בכך שהוא יוצא מארצו.

מהו העניין בשממת הארץ?

ב. שממת הארץ כעונש

הבושה

ניתן להבין ששממת הארץ היא חלק מהעונש לעם, ועונש הגלות מורכב משני אלמנטים:

האחד - פיזור העם בארצות אחרות, בין אויביהם המציקים להם;

והשני - שארצם נשאת שוממה.

כיצד שממת הארץ היא עונש לעם?

מה אכפת להם שהארץ שוממה כאשר הם אינם גרים בה?

ראב"ע מפרש כך:

2. ראב"ע על פסוק ל"ב

"ושממו עליה" - כל כך תהיה שוממה, שגם האויבים הדרים ישומו עליה, היפך "משוש לכל הארץ".

האבן עזרא מכוון אותנו לפסוק באיכה:

א. הדגשת שממת הארץ בעת הגלות

פרשת בהר עוסקת במצוות השמיטה והיובל, ומיד לאחריו מופיעה פרשת הברכות והקללות, הפותחת את פרשת בחוקותי.

נפתח את עיונו בקטע מתוך פרשת הקללות:

1. ויקרא כ"ו

(לא) ונתתי את ערכים חרבה והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחחכם:

(לב) והשמתני אני את הארץ ושממו עליה איביכם הישבים בה:

(לג) ואתכם אזרה בגוים והריקתי אתכם חרב והיתה ארצכם שממה וערכים יהיו חרבה:

(לד) אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה:

(לה) כל ימי השמה תשבת את אשר לא שבתה בשבתתים בשבתתם עליה:...

בהמשך הפסוקים ממשיכה התורה לתאר את הצרות של העם בגלות.

אולם, הפתיחה של תיאור הגלות, בפסוקים ל"א - ל"ה, מעניינת במיוחד.

לכאורה, תיאור הגלות צריך להיות כמתואר בפסוק ל"ג: "ואתכם אזרה בגוים", בהוספת תיאור צרות העם בגלות, כנאמר בפסוקים ל"ו-ל"ט:

(לו) והנשארים בכם והבאתי מרד בלבכם בארצות איביהם ורדף אתם קול עלה נדף ונסו מנסת חרב ונפלו ואין רדף:

(לז) וכשלו איש באחיו כמפני חרב ורדף אין ולא תהיה לכם תקומה לפני איביכם:

(לח) ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם:

(לט) והנשארים בכם ימקו בעוכם בארצות איביכם ואף בעונת אבתם אתם ימקו:

וכמובן שיש להזכיר שתוצאת הגלות היא "והייתה ארצכם שוממה"¹.

אולם, הפסוקים פותחים את תיאור הגלות דווקא בשממת הארץ, וגם הפסוק המסכם את עונש הגלות, חוזר העניין של שבתת הארץ:

(מג) והארץ תעזב מהם ותרחץ את שבתתיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יעו וביעו במשפטי מאסו ואת חקתי געלה נפשם:

² ולא סתם "פעמים רבות" אלא שבע פעמים, וכידוע - המספר שבע הוא בעל משמעות.

¹ וכך הוא התיאור של הגלות בקללות בפרשת כי תבוא (דברים כ"ח, ס"ג-ס"ח), וראו בהמשך השיעור.

כלומר, העובדה שהארץ נשאר שוממה גורמת לריחוק של העם מהארץ, למחשבה שאי אפשר לחזור אל הארץ ולתחושה של ייאוש, שמקשה על העם בגלות, וגם גורמת להארכת הזמן שהעם יושב בגלות.

אם כן, ברור ששממת הארץ היא קללה והיא חלק מהעונש לישראל, מכמה סיבות:

- א. שממת הארץ מביישת את העם שהארץ שייכת לו;
- ב. שממת הארץ מעידה על חטאי העם אשר גרמו להחרבת הארץ, וכך שממת הארץ מביישת את העם ומקטרגת עליו;
- ג. העונש הוא בתחושה שלא יחזרו מהר לארץ, ולכן מרגישים שהארץ חרבה ונמצאת מחוץ להישג ידם;
- ד. כאשר הארץ כל כך שוממה, קשה יותר לחזור אליה. קושי זה מאריך את זמן הגלות, וגם גורם לתחושת יאוש קשה.

ג. הברכה שבקללת השממה

שממת הארץ כקשר בין עם ישראל לארץ ישראל

למרות שממת הארץ היא קללה, מצאו כמה מהמפרשים נקודת אור בתוך הקללה הזו:

6. ספרא פרק ו

"והשימותי אני את הארץ" (ויקרא שם, פסוק ל"ב) - זו מידה טובה, שלא יהו ישראל אומרים הואיל וגלינו מארצנו עכשיו האויבים באים ומוצאים עליה נחת רוח, שנאמר "ושממו עליה אויביכם היושבים בה" (שם) אף האויבים הבאים אחרי כן לא ימצאו עליה נחת רוח...⁴

המדרש נותן נקודת מבט שונה על השממה בארץ: העובדה שאויבי ישראל לא מצליחים להפריח את הארץ היא מידה טובה לישראל⁵:

אויבי ישראל, שהגלו את ישראל מארצם, אינם מצליחים ליהנות מטובה של הארץ.

אם האויבים היו מצליחים להפריח את הארץ, התחושה של ישראל בגלות הייתה קשה יותר, שכן הם היו מרגישים מעין "הרצחת וגם ירשת";

אולם, ה' לא מאפשר לגויים ליהנות מכך שהוציאו את ישראל מארצם.

אולם, נראה שיש כאן הרבה מעבר ל"תחושה טובה":

אף עם לא מתיישב בארץ והופך אותה לארצו שלו במקום עם ישראל, ולכן תמיד יש אפשרות לישראל לחזור אל הארץ⁶.

ומעבר לכך - העובדה שעמים אחרים אינם מצליחים להיאחז בארץ הזו מעידה כל הזמן על כך שהארץ הזו שייכת לעם ישראל.

4 פירוש זה מופיע גם ברש"י.

5 מדוע המדרש רואה בתוך הקללה מידה טובה, והרי המדרש עצמו אומר שהשממה היא חלק מהקללה, כפי שראינו לעיל?

החפץ חיים מבאר זאת כך:

"מידה טובה לישראל" - לפי שייחס אותה אליו יתברך, ואמר "והשימותי אני", ולזה אמרו שלא אמר זה אלא מפני שהיא "מידה טובה לישראל".

כלומר - דבר שה' עושה בעצמו איננו יכול להיות רק רע, וחיבת להיות בו מידה טובה.

6 אמנם היו עימותים כאשר עם ישראל ניסה לחזור לארץ, אך אם היה עם שהיה יושב כאן, מקים מדינה ומפריח את הארץ - העימותים היו קשים שבעתיים.

3. איכה, פרק ב, פסוק ט"ו

סִפְקוּ עֲלֵינֶךָ כַּפַּיִם כָּל עֲבָרֵי דְרַךְ שְׂרָקוּ וַיִּנְעוּ רַאשֵׁם עַל בֵּית יְרוּשָׁלַם הַזֹּאת הָעִיר שְׁיִאֲמְרוּ כָּלֵילַת יָפִי מְשׁוֹשׁ לְכָל הָאָרֶץ :

הפסוק באיכה מתאר את המהפך הגדול שחל בחורבן, כאשר העיר היפה הופכת לעיר חרבה, עד כדי כך שכל העוברים בה מרגישים את עוצמת החורבן.

כלומר - החורבן והשממה של הארץ מביישים את העם שהארץ שייכת לו.

עדות לחטאים

בדברי ה' לשלמה לאחר בניין המקדש מזהיר ה' את העם שאם הם יחטאו - המקדש עלול להחרב:

4. מלכים א' פרק ט'

(ז) וְהִכְרַתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם וְאֶת הַבַּיִת אֲשֶׁר הִקְדַּשְׁתִּי לְשָׁמִי אֲשַׁלַּח מֵעַל פְּנֵי וְהָיָה יִשְׂרָאֵל לְמַשָּׁל וְלִשְׁנִינָה בְּכָל הָעַמִּים :

(ח) וְהַבַּיִת הַזֶּה יְהִינָה עֲלִיוֹן כָּל עֵבֶר עָלָיו יִשְׂרָאֵל וְאֶמְרוּ עַל מַה עָשָׂה ה' כָּכָה לְאָרֶץ הַזֹּאת וְלַבַּיִת הַזֶּה :

(ט) וְאֶמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם אֲשֶׁר הוֹצִיא אֶת אֲבוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּחְזְקוּ בְּאֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָהֶם וַיַּעֲבֹדוּ עַל כֵּן הִבִּיא ה' עָלֵיהֶם אֶת כָּל הַרְעָה הַזֹּאת :

דברי ה' בפסוקים אלה מבהירים נקודה נוספת:

כאשר הארץ נשאר שוממה - החורבן בולט,

והעוברים בארץ שואלים את עצמם מדוע נחרבה הארץ הזאת, ונזכרים בחטאי העם שגרמו לחורבן.

כלומר - המהפך הגדול של הארץ הפורחת והיפה, שהופכת לחרבה ושוממה ונשאר בשממונה, ממשיך להעיד כל הזמן על חטאי העם.

אריכות הגלות

רש"י מביא רעיון אחר:

5. רש"י על פסוק כ"ג

"והייתה ארצכם שממה" - שלא תמהרו לשוב לתוכה, ומתוך כך "עריכם יהיו חרבה" - נראות לכם חרבות. שבשעה שאדם גולה מביתו ומכרמו ומעירו וסופו לחזור כאילו אין כרמו וביתו חרבים, כך שנויה בתורת כהנים³.

לפי דברי רש"י, העם בגלות מרגיש שלא ישובו אל הארץ בקרוב, ולכן מבחינת ההרגשה שלהם הארץ היא חרבה;

העונש הוא בתחושה שהארץ היא מחוץ להישג ידם.

בנוסף לכך, כאשר הארץ נשאר שוממה במשך שנים רבות, ואף אחד לא מצליח ליישב אותה, קשה מאד לחזור אל הארץ.

ואכן, במשך הדורות הרבים של הגלות, השממה בארץ הרתיעה אנשים רבים מלחזור אליה, מתוך חשש שלא יוכלו להתקיים בה.

3 ספרא פרק ז'.

"והייתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה" - זו מידה קשה לישראל, שבשעה שאדם גולה מתוך כרמו ומתוך ביתו וסופו לחזור, כאילו אין כרמו וביתו חרבים. אתם אין אתם כן, אלא "והייתה ארצכם שממה" מפני מה, שאין סופכם לחזור.

האמירה ש"אין סופכם לחזור" היא קשה מאד, בעיקר לאור העובדה שבסימונה של פרשת הקללות יש הבטחה שיחזרו לארץ. רש"י השתמש במדרש זה, אך עידן אותו במקצת.

הארץ, כביכול, מחכה לבניה שיחזרו אליה, ואיננה מוכנה להיענות לאף אחד אחר.

כלומר - שממת הארץ מעידה על הקשר המיוחד בין עם ישראל לארץ ישראל.

ברוח זו מפרש הרמב"ן⁷:

7. הרמב"ן

...מה שאמר בכאן "ושממו עליה אויביכם" היא בשורה טובה מבשרת בכל הגלויות, שאין ארצנו מקבלת את אויבינו. וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה ואשר הייתה נושבת מעולם, והיא חרבה כמוה, כי מאז יצאנו ממנה לא קיבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם...

ואכן, במשך כל שנות הגלות עמדה הארץ שוממה, כפי שמעיד על כך מרק טווין⁸:

8. מרק טווין ב"מסע תענוגות לארץ הקודש" - 1867

מבין כל הארצות המכוערות שבעולם, ארץ ישראל היא האלופה. ההרים חשופים, הגבעות קרחות, העמקים הם ישימון כעור ודל צמחייה. זוהי ארץ חרבה ומקוללת, יריחו נשארה תל הריסות כפי שהשאיר אותה יהושע בן נון. נצרת היא עיר נידחת, ירושלים עלובה וקודרת, שורצת מצורעים, נכים וחובבי בקשישים נצחיים ותושביה בלויי סחבות ומצחינים, עמוסים בזבובים ופרעושים והבעת פניהם מטומטמת.

ראשוני החלוצים אכן הגיעו אל ארץ מלאה ביצות ושוממה לגמרי; אולם, כאשר הם התחילו לישב את הארץ, הארץ נענתה להם, והם הצליחו להפריח אותה.

הקץ המגולה

הפרחת השממה על ידי עם ישראל לאחר אלפיים שנים שהארץ עמדה שוממה, מתאימה להפליא לתיאור בפרשת בחוקותי, אלא שבפרשת בחוקותי מופיע רק הצד השלילי - תיאור השממה בזמן הגלות;

השלמה לתיאור זה מופיעה ביחזקאל, המתאר את פריחת הארץ בעקבות חזרת עם ישראל לארצו:

9. יחזקאל, פרק ל"ו

(ד) כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים לְהָרִים וְלַגְּבְעוֹת לְאַפְיָקִים וְלַגְּאִיּוֹת וְלַחֲרָבוֹת הַשְּׁמָמוֹת וְלְעָרִים הַנְּעֻצְבוֹת אֲשֶׁר הָיוּ לְבוֹ וְלַעֲג לְשֹׁאֲרֵי הַגּוֹיִם אֲשֶׁר מִסְבִּיב: ...
(ח) וְאַתֶּם הָרִי יִשְׂרָאֵל עֲנַפְכֶם תִּתְּנוּ וּפְרִיכֶם תִּשְׂאוּ לְעַמִּי יִשְׂרָאֵל כִּי קָרְבוֹ לְבוֹא:
(ט) כִּי הִנְנִי אֲלִיכֶם וּפְנִיתִי אֲלִיכֶם וְנִעַבְדְתֶם וְנִזְרַעְתֶם:
(י) וְהִרְבִּיתִי עֲלֵיכֶם אָדָם כָּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל כָּלֵה וְנִשְׁבוּ הָעָרִים וְהַחֲרָבוֹת תִּבְנֶינָה:

על פסוקים אלה נאמר המדרש הידוע במסכת כתובות:

10. כתובות סח.
ואמר רבי אבא: אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר (יחזקאל ל"ו) "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא".

ואכן, הדורות של ראשית הציונות ראו את פריחת הארץ כסימן לכך שזו תחילת הגאולה, וכך אומר הרב קוק:

11. אגרות הראיה ג' עמ' קנה

אתחלתא דגאולה ודאי הולכת ומופיעה לפנינו...מאז התחיל הקץ המגולה להגלות מעת אשר הרי ישראל החלו לעשות ענפים ולשאת פרי לעם ישראל אשר קרבו לבא, התחילה אתחלתא זו...

אם כן, שממת הארץ, המהווה חלק מהקללה לעם ישראל בעקבות חטאיו, מכילה בתוכה גם הבטחה וברכה: ארץ ישראל איננה נענית לשום עם אחר, אלא מחכה לשובו של עם ישראל מן הגלות;

רק כאשר ישראל ישובו לארצם, תשוב הארץ לפרוח. עובדה זו מעידה על הקשר המיוחד שבין עם ישראל לארצו.

ד. שייכות הארץ לה'

בין 'בחוקותי' ל'כי תבוא'

הסברנו ששממת הארץ היא חלק מתופעת הגלות של ישראל מן הארץ.

אולם, כפי שראינו לעיל, פסוקים ל"א-ל"ה, הפותחים את תיאור הגלות בפרשת בחוקותי, מתמקדים בארץ, בשממתה ובשביתתה;

גלות העם מן הארץ אמנם מוזכרת, אך נראה שהיא מוזכרת כנלוות לשממת הארץ, ולא כנושא מרכזי.

אם התורה הייתה רוצה להדגיש את גלות העם, וללמדנו שחלק מהעונש של העם הוא שארצו תשאר שממה, היה די בפסוק ל"ג:

"וְאַתֶּכֶם אֲזַכֵּר בְּגוֹיִם וְהִרְקִיתִי אֶחְרִיכֶם חֶרֶב וְהִיִּתָּה אֶרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעָרֵיכֶם יְהִיוּ חֲרָבָה".

ואם התורה הייתה רוצה להבטיח לישראל שהארץ "תחכה להם", ולא תקלוט את אויביהם, היא הייתה יכולה להוסיף גם את פסוק ל"ב:

"וְהִשְׁמַתִּי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֲבִיכֶם הַיֹּשְׁבִים בָּהּ".

אולם תיאור הגלות בפרשתנו איננו כזה, אלא הוא מוסיף פסוקים נוספים:

(לד) אִז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שְׁבִתְתֶיךָ כֹּל יְמֵי הַשְּׁמָה וְאַתֶּם בְּאֶרֶץ אֲבִיכֶם אִז תִּשְׁבֹּת הָאָרֶץ וְהִרְצַת אֶת שְׁבִתְתֶיךָ:
(לה) כֹּל יְמֵי הַשְּׁמָה תִּשְׁבֹּת אֶת אֲשֶׁר לֹא שְׁבִתָּה בְּשְׁבִתְתֶיכֶם בְּשְׁבִתְכֶם עָלֶיהָ:

פסוקים אלה בולטים במיוחד לאור ההשוואה לפרשת הקללות בספר דברים, בפרשת כי תבוא, שגם בה מתוארת הגלות כעונש האחרון:

12. דברים, פרק כ"ח

(טג)...וְשִׁישׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהֶאֱבִיד אֶתְכֶם וְלִהְשָׁמִיד אֶתְכֶם וְנִסְחַתֶּם מֵעַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אֶתְּהָ בֹא שְׁמָה לְרִשְׁתָּהּ:
(סד) וְהִפְיַצְתִּי ה' בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ...
(סה) וּבְגוֹיִם הָהֵם לֹא תִרְגָּע וְלֹא יִהְיֶה מְנוּחַ לְכַף רַגְלְךָ וְנָתַן ה' לְךָ שֵׁם לֵב רָגֹז וְכִלְיוֹן עֵינַיִם וְדָאֲבוֹן נָפֶשׁ:

7 הרמב"ן (בפרושו לפסוק ט"ו) מפרש את כל פרשת הקללות. לדעתו, הבדלת שבפרשת בחוקותי רומזת לגלות הראשונה, בעוד שהבדלת בפרשת "כי תבוא" רומזת לגלות השנייה; אולם, לגבי הפסוק שלנו, הוא אומר שיש כאן הבטחה לכל הגלויות.

8 מרק טווין הגיע לארץ בשנת 1867, וכתב את דבריו ב"מסע תענוגות לארץ הקודש". השינוי הדהים את העורך האמריקאי במהדורה החדשה, שמתאר שהגיע לארץ בשנת 1967 ונדהם לראות את הארץ פורחת, והוא כותב על כך "אין ספק שהציונות הפכה את הגיא העכור הזה לארץ ירוקה ופורחת". גם בספר מסעות אחר, שנכתב על ידי טרייסטראם - "מסע לארץ ישראל", בערך באותה תקופה, נאמרו דברים דומים על השממה בארץ ישראל.

פרשת בהר פותחת בצווי על "שבת הארץ" - השמיטה, וממשיכה עם מצוות היובל (עיינו פרק כ"ה, פסוקים א' - כ"ד).

מצוות היובל מוצגת בזיקה ישירה למצוות השמיטה: ספירת שבעה מחזורי שמיטה מביאה אותנו אל השנה החמישים, בה חל היובל, ושנת היובל היא שנת שמיטה נוספת, שכמו בשמיטה גם בה אסור לעבד את האדמה;

אולם, ביובל נוסף גם הציווי:

14. ויקרא כ"ה

(י) ושבתם איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו תשובו.

בשנת היובל חוזרות הנחלות לבעליהן המקוריים, וכל העבדים משתחררים וחוזרים אל משפחותיהם.

כיצד מנמקת התורה את הציווי של החזרת הנחלות לבעליהן? (כג) והארץ לא תמכר לצמיתת פי לי הארץ פי גרים ותושבים אתם עמדי:

כך גם לגבי שחרור העבדים:

(נה) פי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים אני יהוה אלהיכם:

מצוות השמיטה והיובל מבטאות את הרעיון שהארץ שייכת לה:

במשך רוב השנים האדם משתמש בארץ, והארץ הופכת להיות כרכוש השייך לו ויש לו רשות לנצלו לצרכיו;

אולם, פעם בשבע שנים האדם צריך לעצור ולהפסיק להשתמש באדמה כאילו היא רכוש, ולהתייחס אליה כאל "ארץ ה'" - אין לו רשות להשתמש בה, כי היא אינה שייכת לו.

החזרת הנחלות לבעליהן ביובל איננה מבטאת את שייכות הנחלות לבעליהן הראשונים, אלא להפך: הנחלות בארץ הן של ה', ולכן אין תוקף לקניה ומכירה בהן;

הארץ איננה של האדם, אלא של ה', ולכן האדם לא יכול למכור את הנחלה שקיבל ואף לא יכול לקנות קרקע ממישהו אחר.

במה בא לידי ביטוי ייחודה של הארץ הזאת, כשייכת לה?

ה. הקשר שבין ה' לאדם בארץ ישראל

"למטר השמיים תשתה מים"

לפני הכניסה לארץ, התורה מתארת לעם ישראל את ייחודה של הארץ שהם עומדים להיכנס אליה:

15. דברים, פרק י"א

(י) פי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית בגלגלך פגו הירק:

(יא) והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעות למטר השמים תשתה מים:

(יב) ארץ אשר ה' אלוהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלוהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה:

לכאורה, לארץ מצרים יש יתרון על פני ארץ ישראל, כי המים מצויים שם תמיד, ואינם תלויים בגשם.

(סו) והיו חייך תלאים לך מנגד ופחדת לילה ויוםם ולא תאמין בחיך: ...
(סח) והשיבך ה' מצרים באניות... והתמכרתם שם לאיבין לעבדים ולשפחות ואין קנה:

בפרשת כי תבוא הגלות מתוארת מן הזוית של העם: מתוארים בה ההפצה של העם בארצות אחרות וסבלו של העם בגלות, ואין כלל התייחסות לארץ.

לכאורה, זהו התיאור הצפוי של הגלות:

העם החוטא נענש בכך שהוא מושלך מן הארץ שלו וסובל את יסורי הגלות.

בפרשת בחוקותי, לעומת זאת, תיאור הגלות שונה לחלוטין: הגלות איננה מתוארת בה מן הזוית של העם, אלא מן הזוית של הארץ.

הגלות איננה רק עונש לעם על חטאיו, אלא הגלות היא אמצעי לכך שהארץ תשובו.

שביתת הארץ

מהי "שביתת הארץ", הנזכרת שש פעמים בפסוקים ל"ד-ל"ה, ופעם נוספת בפסוק מ"ג?

נחזור לתחילת פרשת בהר, ונעיין שם:

13. ויקרא, פרק כ"ה

(ב) דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם פי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם ושביתה הארץ שבת לה:

(ג) שש שנים תזרע שדך ...

(ד) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר:

(ה) את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי זיכך לא תבצר שנת שבתון יהיה לארץ:

(ו) והיתה שבת הארץ לכם לאכלה...

(ז) ולבקהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל:

בפסוקים אלה מצטווים ישראל על השמיטה, ונשים לב לכך שהשמיטה מתוארת כאן כ"שבת הארץ" - כביכול המצווה היא על הארץ, ולא על האדם.

הארץ צריכה לשבות, ולכן האדם צריך להמנע מפעולות מסוימות המפריעות לארץ בשביתתה⁹.

אם כן, התמונה הכוללת המתקבלת מפרשות בהר-החוקותי היא שהארץ "זקוקה" לשביתה, ואם עם ישראל איננו מאפשר את שביתה הארץ, כמצווה עליו בפרשת בהר, הוא מוצא מן הארץ כדי לאפשר לארץ לשבות¹⁰, כמתואר בפרשת בחוקותי.

מהו העניין בשביתה של הארץ?

9 א. להבנה זו יכולות להיות גם השלכות הלכתיות, למשל איסור שגוי יעבוד בשמיטה; עיינו מנחת חינוך מצווה, ק"ב; מהר"ט ח"ב, סימן נ"ב; שבת הארץ א', א'.

ב. השוו למצוות השמיטה בפרשת משפטים (שמות, פרק כ"ג פסוקי י' - י"א), המדגישה את הפן הסוציאלי שבמצווה זו.

10 גם הברכות בתחילת פרשת בחוקותי מדגישות את הארץ, והן מקבילות לברכות המובטחות לעם בפרק כ"ה פסוקים י"ח-כ"ב, בעקבות שמירת השמיטה והיובל. ראו בהרחבה במאמר "שבת הארץ כביטוי לרצון ה' בבריאה", אליצור עמנואל, מגדים כ"ג.

אדמת ה' איננה נענית לאדם כאשר הוא לא מכיר בהיותה אדמת ה'.

ב. האדם מגורש מגן עדן

(כב) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הִזָּה פָּאָחַד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרָע וְעַתָּה פֶּן יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם: (כג) וַיִּשְׁלַחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגֵּן עֵדֶן לְעַבְדֵי אֶת הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׁם: (כד) וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַכְּרִבִּים וְאֶת לֶחֶט הַחֲרִב הַמִּתְהַפֵּק לְשָׁמֵר אֶת דְּרַךְ עֵץ הַחַיִּים:

ניתן אולי לומר שזהו אותו עונש:

גן עדן הוא מקום של קשר ישיר בין ה', הארץ והאדם, ובו האדם יכול היה ליהנות מן האדמה ללא עבודה, שכן ה' נטע למענו את הגן:

19. בראשית פרק ב'

(ח) וַיִּטַּע ה' אֱלֹקִים גֵּן עֵדֶן מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: (ט) וַיִּצְמַח ה' אֱלֹקִים מִן הָאָדָמָה פֶּלַע עֵץ נְחֹמָד לְמַרְאֵה וְטוֹב לְמַאֲכָל.

וכל שנותר לאדם לעשות הוא לקטוף את הפירות¹¹.

גירוש האדם מגן עדן הוא העברתו למציאות אחרת, בה עליו לעבוד קשה כדי להצמיח משהו מן האדמה, ואין קשר בין מצבו הרוחני לבין הצלחת עבודת האדמה:

(י"ז-י"ח) ...בַּעֲבוּר תֵּאֲכֹלָה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְקוֹץ וְדַרְדַּר תִּצְמִיחַ לְךָ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה בְּזַעַת אַפְּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם...
פרק ג', פסוקי כ"ג: וַיִּשְׁלַחֵהוּ ה' אֱלֹקִים מִגֵּן עֵדֶן לְעַבְדֵי אֶת הָאָדָמָה...

הגרוש מגן עדן מנתק, כביכול, את האדמה משייכותה לה': האדמה ניתנה לאדם, ועליו לעמול קשה מאד כדי להוציא ממנה לחם, כי מרגע הגרוש מגן עדן חל ניתוק בין עבודת האדמה לבין המצב הרוחני של האדם.

אולם, במקום אחד בלבד נשמר הקשר המיוחד בין האדמה לה': בארץ ישראל.

זו הארץ הנקראת ארץ ה', אשר תמיד "עיני ה' אלוקיך בה" – מקור 15 -.

לכן, בארץ ישראל ממשיך להתקיים הקשר בין עבודת ה' לבין עבודת האדמה ופריחת הארץ על ידי המטר, המאפשר צמיחה והתלוי במצבו הרוחני של העם.

כלומר - ארץ ישראל היא מעין גן עדן בעולם הזה.

השמיטה כחזרה לגן עדן

שנת השמיטה מבטאת את ייחודה של ארץ ישראל בצורה החזקה ביותר: שנה אחת האדם איננו עובד את האדמה, ובכך הוא חוזר למצב של גן עדן.

כיצד האדם מתקיים אם הוא איננו עובד את האדמה?

20. ויקרא, פרק כ"ה

(כ) וְכִי תֹאמְרוּ מַה נֹּאכַל בַּשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת הֵן לֹא נִזְרַע וְלֹא נֶאֱסַף אֶת תְּבוּאָתֵינוּ:

¹¹ אמנם ה' מצווה את האדם "לבדה ולשמרה (פסוק ט"ו), אך לא ברור איזה עבודות על האדם לעשות; ואכן, האבן עזרא במקום מסביר שעל האדם היה מוטל רק להשקות את הגן ולשמור עליו מפני חיות.

אולם, חסרון זה של ארץ ישראל הוא גם יתרונה: בארץ זו תלויים בברכת ה' באופן קבוע - הגשם איננו מקור קבוע למים, אלא יש צורך בקשר מתמיד עם הקב"ה.

כפי שממשיכה מיד התורה לומר:

(יג) וְהָיָה אִם שָׁמַע תִּשְׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אֲנִי מִצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם לֵאמֹר אֶת ה' אֱלֹקֵיכֶם וּלְעַבְדוֹ בְּכֹל לְבַבְכֶם וּבְכֹל נַפְשְׁכֶם:

(יד) וְנָתַתִּי מִטַּר אֲרֻצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֵה וּמִלְקוֹשׁ וְאִסַּפְתָּ דָגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וַיִּצְהַרְךָ:

(טו) וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשֶׂדְךָ לְבַהֲמֹתֶךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ:

(טז) הַשְּׁמֵרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וְעַבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְהִשְׁתַּחֲוִיתֶם לָהֶם:

(יז) וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם וְעָצַר אֶת הַשָּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מִטַּר וְהָאָדָמָה לֹא תִתֵּן אֶת יְבוּלָהּ וְאֲבַדְתֶּם מִהָרָה מֵעַל הָאָרֶץ הַטְּבֵיחַ אֲשֶׁר ה' נָתַן לְכֶם:

עיבוד האדמה בארץ ישראל איננו כעיבוד האדמה במקומות אחרים:

בארצות אחרות התוצרת החקלאית תלויה בעבודת האדם, ואילו בארץ ישראל התוצרת החקלאית תלויה במצב הרוחני של העם - ללא מטר אין תוצרת חקלאית, והמטר בארץ ישראל תלוי בשמיעה בקול ה'.

כלומר - המטר בארץ ישראל מבטא את הקשר בין התנהגותו של האדם (ומצבו הרוחני) לבין הצמיחה.

ארץ ישראל כחזרה לגן עדן

קשר זה מבטא לראשונה בבראשית פרק ב':

16. בראשית פרק ב'

(ה) וְכָל שֵׁיחַ הַשָּׂדֶה טָרֶם יִהְיֶה בְּאֶרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֶם יִצְמַח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעַבְדֵי אֶת הָאָדָמָה:

על פסוק זה אומר רש"י כך:

17. רש"י

ומה טעם "לא המטיר"? לפי ש"אדם אין לעבוד את האדמה", ואין מכיר בטובתם של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו וצמחו האילנות והדשאים.

העולם הראשוני הוא גן עדן, בו יש קשר ישיר בין תנובת הקרקע לבין הכרת האדם בה' ותפילתו אל ה'.

חטאו הראשון של האדם הוא האכילה מעץ הדעת: ה' מאפשר לאדם ליהנות מכל עצי הגן, ואוסר עליו לאכול רק מעץ אחד.

איסור זה מבטא את שייכות הגן לה' - האדם צריך להכיר שהגן איננו שלו, ולכן עליו להשמע להוראות של בעל הגן;

באכלו מן העץ הוא מבטא את מרידתו בבעל הגן, כאומר: 'הכל שייך לי, ואני יכול להשתמש בכל כרצוני'.

בעקבות תחושה זו, מתרחשים כמה שינויים בעולם, ואנו נתייחס לשניים מהם:

א. האדמה מקוללת בגלל חטא האדם.

18. בראשית, פרק ג'

(י"ז) ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה.

כאשר האדם איננו מבין את שייכות הארץ לה', חל ניתוק הגורם לקושי בעבודת האדמה.

התוצאה הנובעת מכך היא שעם ישראל לא יכול להיות עוד בארץ, וכאשר עם ישראל מוצא מן הארץ - הארץ נשארת בשממונה ("ושממו עליה אויביכם"), מפני שעובדי ה' אינם נמצאים בה.

כלומר, ארץ ישראל איננה נענית לעמים אחרים לא רק כהבטחה לעם ישראל שיחזור לארצו, אלא מפני שללא עבודת ה' על ידי עם ה' אין אפשרות להצמיח דבר בארץ ה'.

ארץ ישראל פורחת רק במציאות בה עם ישראל נמצא בארצו ומרגיש את בעלותו המיוחדת של ריבון כל העולמים על ארץ ישראל.

הביטוי לתחושה זו הוא בשמירת השמיטה, בה מתגלית מציאות ה' בשיאה, וארץ ישראל הופכת להיות כמעין גן עדן¹².

לכן, המציאות של פריחת הארץ היא הביטוי החזק ביותר לתחילתה של הגאולה:
פריחת הארץ בשיבת עם ישראל אליה מגלה את הקשר המיוחד בין עם ישראל לארץ ה', ומעידה על החזרה אט אט למציאות גן עדן, למציאות מלאה של "ארץ אשר עיני ה' אלוקיך בה".

(כא) וְצִוִּיתִי אֶת בְּרַכְתִּי לָכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׁשִׁית וְעָשִׂתָ אֶת הַתְּבוּאָה לְשֵׁלֶשׁ הַשָּׁנִים:

הקיום בשנת השמיטה והיובל הוא מעין הקיום בגן עדן: ה' מצווה את ברכתו, וכך והארץ מצמיחה יבול, ממנו האדם יכול ליהנות ללא טרחה.

במובן הפשוט יש כאן ברכה כלכלית - אין צורך לדאוג לפרנסה בשנת השמיטה, ויש כאן שכר ועונש: אם עם ישראל יקיים שמיטה - הוא יזכה ליבול ולברכה, ואם עם ישראל לא יקיים שמיטה - הוא יענש.

אולם, מסתבר שיש כאן הרבה מעבר לכך: האוכל בשנת השמיטה איננו רק תוצרת ללא עבודה, כשכר על קיום המצווה, אלא זוהי תוצרת הנובעת מברכת ה': "וצייתני את ברכתי לכם... ועשת את התבואה...".

הסגולה המיוחדת של הארץ חלה על ידי מציאותו של עם ישראל בארץ, אך רק באופן כזה שהוא חי בדרך ה', ומבטא בכך שהארץ היא ארץ ה' ושעם ישראל הוא עם ה'.

כאשר עם ישראל מרגיש את הקשר המיוחד, שומר תורה ומצוות, מבין שהוא לא הבעלים על הארץ ומבטא זאת בקיום שמיטה - הארץ פועלת כארץ ה' ונותנת את פירותיה.

כאשר עם ישראל לא מבין את משמעות הארץ ואיננו שומר את השמיטה, הרי התוצאה הנלווית היא שהארץ איננה פועלת כארץ ה', והיא איננה נותנת את פירותיה.

¹² אין שאיפה להמשיך בשביתת הארץ - עם ישראל אמור לעבוד את האדמה ולפתח את הארץ. אולם, השביתה בשנת השמיטה תביא לידי כך שגם בשנים שאחריה, בהן האדם יעבוד את הארץ, הוא ירגיש את בעלות ה' על הארץ.